

PAPER DETAILS

TITLE: `Kafkasya'da Kültürel Etkilesim / Sosyo-Linguistik Bir Arastirma`

AUTHORS: MESUT ETINTAS

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/135889>

DEĞERLENDİRMELER

TAVKUL, Prof. Dr. Ufuk, *Kafkasya'da Kültürel Etkileşim / Sosyo-Linguistik Bir Araştırma*, Ankara 2009, 143. s., Türk Dil Kurumu Yay.

*Mesut ÇETİNTAŞ**

Geçtiğimiz yüzyılın son on yılı Avrasya'daki siyasi yeniden yapılanma sonucu Türkiye'nin de içinde bulunduğu geçiş coğrafyası, stratejik olarak kendini ön plana çıkarmıştır. Avrasya'nın merkezinde bulunan Kafkasya bölgesi özellikle etnik grupların geçiş bölgesi olması nedeniyle içinde barındırdığı etnik ve dil zenginlikleri ile günümüzde bilim adamlarının dikkatini çekmektedir. Türkiye'nin çok yoğun ilişkilerinin olduğu bu bölge, Yeni Dünya Düzeni ve onun temel eksenini oluşturan artan ekonomik, sosyal, kültürel küreselleşme olgusu nedeniyle her şeyden önce entelektüel bir yaklaşımı hak etmektedir.

Coğrafik olarak bir geçiş bölgesi olmasına rağmen bölgedeki farklı etnik gruplar sosyal, kültürel ve dil özellikleri açısından günümüze kadar varlıklarını koruyabilmişlerdir. Bölge, coğrafik açıdan üç kıta arasındaki temaslarla bir köprü rolünü üstlenirken kendi kimliğine ve kültürel değerlerine sahip çıkmış ve onu korumuştur.

Kafkasya tarihi, sosyal yapısı, barındırdığı dil özellikleri üzerine şimdiye kadar pek çok araştırma ve inceleme yapılmıştır. Ancak bu araştırmaların büyük çoğunluğu yabancı bilim adamları tarafından gerçekleştirildiği için konulara yaklaşım tarzları da yanlı olmuştur.

Bu alanda Türkiye'de de son zamanlarda araştırma yapan bilim adamları da kendilerini yeterlilikleri ile göstermişlerdir. Bunların başında da Prof. Dr. Ufuk Tavkul gelmektedir. Tavkul, özellikle dil bilim konularında gerek kaleme aldığı makaleleri ve gerekse bilimsel eserleri ile alandaki boşluğu kapatmaya çalışmaktadır.

Bölge üzerine yapılacak araştırmalar bilginin oluşturulmasında en önemli kaynaklardan birini oluşturacaktır. Kafkasya üzerine saha araştırmaları Türkiye'de

* *Türk Dil Kurumu Uzmanı*

ne yazık ki çok sık gerçekleştirilen bir araştırma biçimi olmadığı, alan üzerine çalışan bilim adamlarınca dile getirilmektedir. Ayrıca Türkiye’de Kafkasya hakkında bilinenlerin çoğunlukla yüzeysel kaldığı kabul edilmekte ve bilimsel temele dayanmayan bilgilerden oluştuğu ileri sürülmektedir (Tavkul 2009: 7). Sağlıklı bilgi olmadan sağlıklı analizlerin yapılması ve sağlıklı stratejilerin geliştirilmesi bölge üzerine doğru politikaların uygulanması da mümkün kabul edilmemektedir (Kalafat 1999: VII).

Bölgeye ilgi duyan ve çalışmalar yapan dış politika uzmanları ve bilim adamlarınca bölgenin jeopolitik ve jeo-stratejik önemine vurgu yapılmaktadır. *Bereketli Altın Kuşak*’ta yer alan Kafkasya bölgesi dünyanın en önemli bölgelerinden bir olarak görülerek Türk tarihi açısından da ayrı bir yere sahip olduğu kabul edilmektedir. Yukarıda değindiğimiz gibi bir geçiş coğrafyası olan bölge Orta Asya ile Avrupa, Ön Asya ve İskandinav ülkeleri arasında her türlü siyasi ve kültürel ilişkiler gerçekleşmiş ve dolayısıyla uluslararası ticaretin ve kıtalar arası göçün gelişmesine neden olmuştur (Bi 2007: 9).

Prof. Tavkul’un kaleme aldığı *Kafkasya’da Kültürel Etkileşim* adlı eser bölgede bulunan farklı etnik grupların nasıl ortak bir kültür oluşturduklarını ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Kafkasya bölgesi daha önce dile getirdiğimiz gibi Türk tarihi açısından önem taşıyan bir bölgedir. Tavkul, kitabının ön sözünde Kafkasya’nın *gerek tarihi gerekse kültürü ile Türkiye ve Türk toplumuna uzak olmayan, içinde barındırdığı etnik unsurları ile Türkiye ve Türk dünyası ile akrabalık bağları* taşıyan bir bölge olduğuna dikkat çekmektedir. Kafkasya üzerine Türkiye’de yapılan bilimsel araştırmalar derinleştikçe bölge halklarının kültür ve dillerinin Türk kültür ve dili ile ne derece etkileşim içine girdiği ortaya çıkmaktadır.

Kafkasya’nın coğrafi mekân olarak kuzey sınırı, Azak Denizi’ne akan Don Nehri ile Hazar Denizi’ne sularını boşaltan Volga (İdil) Nehri’nin bozkırda birbirine yaklaştıklarında meydana getirdikleri dirseğe kadar olan sahayı kapsadığı kabul edilmektedir. Güney sınırı ise, bugünkü Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bölgeleri ile birlikte Anadolu’nun doğusunda yer alan Ağrı, Kars ve Artvin kentlerini, İran’da Tebriz kentine kadar uzanan toprakları içine alan geniş bir coğrafi sahayı kapsamaktadır (Bi 2007: 19).

Tavkul’a göre Kafkasya siyasi ya da coğrafi bir bölgenin adı değil, sınırlarını tarihî ve sosyolojik süreçlerin belirlediği etnik ve kültürel bir bölgenin adıdır. Tarih boyunca benzer âdet ve gelenekleri toplumsal yapı ve hayat tarzı çerçevesinde ortak bir *Kafkas kültürü* etrafında birleştirmiş olan çeşitli etnik gruplar *Kafkasya halkları* olarak tanınmışlardır. *Kafkasya halkları*, giyim kuşam tarzları, halk dansları ve müzikleri, halk inançları ile Kafkas ötesindeki Azerileri ve Gürcüleri etkiledikleri kadar, 18 ve 19. yüzyıllarda Kafkasya’yı kolonileştirmek amacıyla Rusya tarafından bölgeye yerleştirilen Rus Kazaklarını da sosyolojik ve kültürel açıdan kendilerine benzetmişlerdir (Tavkul 2009: 8).

Tavkul, eserini hazırlarken yine de bölgenin tanımlanmasında yapılan farklı tanımlamaları (Bi 2007: 12 vd.) dikkate alarak *Kafkasya halkları* kavramına bir

açıklık getirmenin yararlı olacağını ifade etmiştir: “*Kafkasya halkları* coğrafi açıdan Kafkasya’da yaşamakta olan halklar anlamında değil, *Kafkas kültürü*’nü meydana getiren ve yaşatan etnik topluluklar anlamında kullanılmaktadır. Bu halklar ise konuştukları diller açısından *Kafkas* grubuna giren Abhaz-Abaza, Adige, Çeçen-İnguş, Avar, Lak, Lezgi, Dargı, Tabasaran halkları, *Hint-Avrupa* grubuna giren Oset- ve Tat halkları ile *Türk* Grubuna giren Karaçay-Malkar ve Kumuk halklarıdır.” (Tavkul 2009: 8)

Tavkul eserinin ön sözünde Kafkas kültürel coğrafyasını oluşturan bu etnik gruplar dışında, bölgede Kuban ve Terek Kazakları adları ile örgütlenen Rus Kazaklarının yanı sıra, Ruslar, Ukraynalılar, Kalmuklar ve çeşitli Ermeni, Rum ve Yahudi kolonileri ile Stavropol Türkmenleri, Nogay Türkleri ile Dağıstan’ın Derbent bölgesindeki Azeri Türklerinin de varlıklarını sürdürdüklerini belirtir (Tavkul 2009: 8).

Tavkul, *Kafkas halkları* tanımının dışında kaldığı için Nogaylar ve Azerileri araştırmasının kapsamı içine almamıştır. Tavkul benimsediği bu bilimsel tercihinin yanında Karaçay-Malkar Türkleri ile Kumuk Türklerini tarihî ve sosyolojik süreçler sonucunda Kafkasya’da ortaya çıkmış, etnik oluşumlarını Kafkasya’da tamamlamış ve diğer Kafkasya halkları ile birlikte Kafkas kültürünün doğuşunda ve geliştirilmesinde ortak payları olan iki Türk topluluğu olarak kabul ettiği için bu grupları araştırma alanı içinde değerlendirmeye almıştır.

Bilimsel çalışmasının sınırlarını *Kafkas kültürü* sahasına mensup Kafkas halklarının dilleri ile sınırlayan Tavkul, çalışma verilerinin büyük bir bölümünü Karaçay-Çerkez ve Kabardin-Balkar cumhuriyetlerine yaptığı gezide temin ettiği kitap, dergi ve diğer yayın türlerine dayandırmıştır. Tavkul, bilimsel etik bir tavır sergileyerek, Kafkas dilleri içinde Karaçay-Malkar ve Kumuk Türkçelerini iyi bildiğini ancak diğer Kafkas dilleri hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadığını da ifade etmiştir. Bu nedenle Tavkul’un yaptığı çalışma daha çok Karaçay-Malkar ve Kumuk dillerine dayanmaktadır.

Tavkul, Kafkas kültür grubu içinde büyük ağırlığı teşkil eden Adigelerin kökenleri, etnik ve sosyokültürel oluşumları konusunda *İskit*, *Kimmer*, *Sarmat*, *Alan*, *Hun*, *Bulgar*, *Hazar*, *Kıpçak* gibi eski Hint-Avrupa ve Türk kavimleri ile Yunan, Roma, Bizans, Gürcü medeniyetlerinin büyük rolü olduğu savını ileri sürer. Son araştırmalara göre, Adigelerin dil ve etnik köken açısından Anadolu’dan göç etmiş Hattilere dayandığının da belgelendiğini ifade eder (Tavkul 2009: 21). Göç yönünü farklı şekilde ifade eden Mahmut Bi ise *Kafkas Tarihi* adlı eserinde de farklı kaynaklardan edindiği bilgilere göre Hattilerin Kafkasya üzerinden Anadolu’ya girerek Erzurum ve Kars illerini geçip Kapadokya bölgesine yerleştiklerini savunur. Bu teze göre bu bölgeye yerleşen halkın ismi olan *Hatti* sözcüğü ortak dinsel isimlerin yansıttığı anlamı çağrıştıran bir isim olup *THAya mensup olanlar* anlamında *ATheKhcel* veya *HaThaKh (e)* şeklinde halk ağzı telaffuzu nedeniyle zamanla şimdiki Kafkas kabilelerin isimlerinden olan Hatkoy ya da Hatıkoy ve Adıgey olarak seslendirilmeye başlanmıştır. Bir eserinde, *Tanrı Tha’nın ülkesinden olanlar* anlamıyla *AThaKekh*, *HaThaKeKh*, *ATheKekh* ve *HaTheKekh* kullanımlarından yola çıkarak tanrısal bu ortak ismin zamanla *Attkuhe*,

Attkhe, Attekhe, Attekh, Atikte, Attikekh, Hatlıkhe, Hattıkhe, Hatlekhe, Hatike, Hattukekh, Hattukekhe, Adighe, Adığhe, Adığe, Adıkhe, Adıgkhe, Adige, Adığe Attığhe, Attığhe, Adığa, Adıga vb. gibi farklı telaffuz şekilleri ile değişim sürecini Kâzım Atakan'ın bir makalesini kaynak göstererek aktarır (Bi 2007: 284).

Bu konuda benzer bir tezi savunan Ali Keskin (Çurey)'in *Hatti/Hititlerin Kökeni ve Çerkesler ve Sözcüklerin Dilinde Adıgheler* adlı eserlerine bakılabilir (Çurey 1989 ve 2000). Söz konusu eserlerde Hititler ile Kafkas halklarının dilleri arasındaki benzerlikler, Türk Dil Kurumu yayını olan Etgar H. Sturttivant'ın kaleme aldığı *Eti Dili Sözlüğü ve Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu Florası* adlı eserler temel alınarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tavkul, bir diğer Kafkas grubunu *Karaçay-Malkarlıları* da tarih boyunca Kafkasya'da hâkimiyet kuran *Kimmer, İskit, Hun, Bulgar, Alan, Hazar, Kıpçak* gibi Hint-Avrupa, Proto-Türk ve eski Türk kavimleri ile çeşitli Kafkas halklarının etnik ve sosyo-kültürel bütünleşmesinden ortaya çıkmış bir Kafkas halkı olarak tanımlar. Kendilerine *Tavlu*, (dağlı) adını veren Karaçay Malkarlıların yaşadıkları vadilerin adlarına göre kendilerini *Karaçaylılar, Bashanlılar, Çegemliler, Holamlılar, Bizingliler* ve *Malkarlılar* olarak ayırdıklarını, Balkar ismini ise *Bashan, Çegem, Holam, Bizingi* ve *Malkar* vadilerinde yaşayan dağlıları tek bir isim altında toplamak isteyen Sovyet yönetimi tarafından uydurulmuş suni bir etnik isim ve millet adı olduğunu dile getirir (Tavkul 2009: 21).

Tavkul eserinin bu ilk bölümünde diğer Kafkas halkları olan Osetler, Çeçen-İnguşlar, Dağıstan halkları, Avarlar, Dargılar, Kumuklar, Laklar ve Lezgiler üzerine kısa bilgiler de vermektedir. Kafkasya'daki toplumsal oluşumların coğrafi faktörlerin etkisi altında kaldığını kabul eden Tavkul, sarp dağlar, derin vadiler ve geniş düzlüklere bölünmüş geniş bir coğrafi sahada birbirlerinden farklı pek çok etnik grubun ortaya çıktığını ileri sürer. Farklı dilleri konuşan söz konusu etnik gruplar arasındaki ayrılık coğrafi şartların da etkisiyle gittikçe daha belirgin hâl almıştır. Bu tarihsel süreç sonunda Kafkasya'da çeşitli dil ve lehçe grupları etrafında birleşmiş birçok etnik grup ya da halk meydana gelmiştir. Sosyal, siyasi, ekonomik sebeplere dayalı toplumsal hareketlilik Kafkasya halkları arasında etnik yönden bir karışma yol açarken kültürlerin de birbirine karışmasına ve zamanla birbirine benzer sosyokültürel yapıların oluşmasına sebep olmuştur (Tavkul 2009: 27).

Tavkul yaptığı bir sınıflama ile Kafkasya halklarının dillerini üç ana dil ailesi içinde gösterir. Bu sınıflama içinde ondan fazla dilin elli kadar diyalektiği konuşulmaktadır. Eski Yunan, Roma ve Bizans kaynaklarında Kafkasya'da 300 kadar dil konuşulduğu, Romalıların Kafkasyalılarla ticaret yapabilmek için 130 tercüman kullandıkları, Arap seyyahların Kafkasya'ya *Diller Dağı* anlamına gelen *Cebel-i elsine* adını verdiklerini Ahmet Cevdet paşa kaynak gösterilerek aktarılır (Tavkul 2009: 27).

Tavkul eserinin birinci bölümünde Kafkasya halklarının konuştukları dil gruplarını üç ana başlık altında toplar: Kafkas Dilleri adlı birinci grupta Batı Kafkaslar'da yerleşmiş bulunan Abhaz-Adige dilleri; Doğu Kafkaslarda Dağıstan'ın Nak bölgesinde yerleşmiş bulunan Çeçen-Lezgi dilleri yer alır.

İkinci grupta değerlendirilen Türk Dilleri sınıflamasında Orta Kafkaslar'da yerleşmiş bulunan Karaçay-Malkar dilini ve Dağıstan'da yerleşmiş bulunan Kumuk dilini görürüz.

Üçüncü grupta ele alınan İran dilleri sınıflamasına ise Orta Kafkaslar'da yerleşik Osetlerin dili ile Dağıstan'da bulunan Tatların dili alınmıştır.

Tavkul Kafkas halklarının konuştuğu bu dillerin dışında konuşulan pek çok dilin varlığını da yadsımaz. Bölgeye 17 ve 19. yüzyıllarda yerleşmiş bulunan Ruslar ve Rus Kazakları tarafından kullanılan Rusça; 18. yüzyılda bölgeye yerleştirilen Nogay Tatarları tarafından Nogayca; Stavropol bölgesine göç ederek yerleşen Türkmenler tarafından Türkmence; Dağıstan'ın Derbent bölgesinde Azerbaycan Türkçesi ile Krasnodar bölgesinde Ermenice Kafkas halkları dışında kalan etnik grupların kullandıkları dillerdendir.

Tüm bu dil çeşitliliğine rağmen Tavkul bölgenin bir etnik grubu diğerlerinden ayıran biyolojik, sosyokültürel ve lengüistik özellikler bakımından ele alındığında Kafkasya halklarının biyolojik ve sosyokültürel açılarından birbirlerinden tamamen farklı etnik gruplar olarak ayırmak mümkün değildir: "Kafkasya halklarının sosyal yapıları onları birbirlerinden kesin sınırlarla ayrılan etnik gruplar biçiminde bir değerlendirmeye imkân vermemektedir. Bölgelere göre değişen küçük farklılıklar dışında Kafkasya halklarının sosyal yapıları birbirinden etkilenmiş ve birbiriyle bütünleşmiştir. Bu durumda Kafkasya halklarını ırklara ya da etnik gruplara göre değil, yalnızca aralarındaki lengüistik farklılıklara göre dil grupları olarak sınıflandırmak mümkündür. Bunun dışında Kafkasya halkları her yönden birbirleri ile karışmış ve akraba topluluklar hâline gelmişlerdir. Etno-lengüistik ve sosyolengüistik araştırmalar onların dillerinin de birbirinden oldukça etkilendiğini ve aralarında önemli ölçüde kelime alış verişini olduğunu belgelemektedir." (Tavkul 2009: 30)

Eserin *Kafkasya Halklarının Dillerindeki Ortak Kelimeler* başlığını taşıyan ikinci bölümünde Tavkul, öncelikle etnik gruplar arasındaki dil temasları konusuna değinir. Tavkul öncelikle dil temasının dört ana başlık altında *iktibas*, *yönerme*, *semantik etki* ve *fonolojik etki* ile gerçekleştiğini ileri sürer. Greenberg'den yaptığı bir alıntıyla bir dilde var olan söz biçiminin, ses ve anlam olarak bir başka dil tarafından kabul edilmesini Tavkul diller arasında görülen iktibas olarak değerlendirir. Söz konusu iktibasların belirlenmesinde izlenecek yöntem olarak da söz şekillerinin dağılımını incelemek olmalıdır. Tavkul bu durumda yalnızca iki dilin değil onlarla ilişkili olan bütün diğer dilleri ve onlarla teması olan diğer dillerin de dikkate alınması gerektiği kanaatini taşır (Tavkul 2009: 31).

Kafkasya bölgesi etnik açıdan zenginlikleri günümüze kadar taşıırken bir geçiş bölgesi olması nedeniyle de etnik ve sosyokültürel ilişkiler süreçlerinin de tarihteki sahnesi olagelmıştır. Tavkul bu ilişkiler bağlamında etnik asimilasyon süreçlerinin yaşanmış olduğunu ve değişim aşamalarında bir etnik grubun kendilerine has maddi ve manevi kültür unsurlarını da beraberlerinde taşıdıklarını savunmaktadır (Tavkul 2009: 31).

Tavkul eserinin *Kafkasya Halklarının Dillerindeki Ortak Kelimeler* başlığını taşıyan bu bölümünde, bölgedeki etnik gruplar arasında yaşanan dil temaslarına örnek olarak kabul edilecek 11209 kelimenin anlamlarını vererek diller arasındaki geçişliliklerini göstermiştir.

Tavkul, *Kafkasya Halkları Arasındaki Kültürel Etkileşimin Analizi* adını taşıyan üçüncü bölümünde de *Kelime Alışverişinin Linguistik Boyutu* ile *Kelime Alışverişinin Kültürel Etkileşim Boyutu* 'nu alt başlıklar olarak ele almıştır. Söz konusu alışverişin lengüistik boyut içinde ise *Ses Değişimleri* ve *Kafkas Dillerindeki Türkçe Kökenli Kelimelerin Eski Türkçe ile İlişkisi* değerlendirilmiştir. Ses değişimleri alt başlığında sırası ile kelime örnekleri verilerek Abhaz-Abaza, Adige-Kabardey, Avar, Çeçen, Lezgi, Karaçay-Malkar ve Oset dillerindeki ses değişimleri ortaya konmuştur.

Kelime Alış Verişinin Kültürel Etkileşim Boyutu altında ise aile, toplumsal yapı, ekonomi-ticaret, ziraat, yemek kültürü, hayvan adları, eşya adları, giyim kuşam kültürü, vücuttaki organlar, hastalık adları, karakter, eski inançlar, coğrafya ile ilgili kavramlar ile Hristiyanlık döneminde kullanılan adlar ve Nart destanlarında kullanılan adlar üzerinde durulmuştur. Antroponimlerde kullanılan ortak unsurlar başlığı altında ise Kabardey, Batı Kafkasya Adige Boyları, Abhaz ve Abaza, Çeçen-İnguşlarda geçen Türkçe kökenli soyadları ile Karaçay-Malkarlarda geçen Kafkas dillerinden geçme soyadları etnik gruplar arasındaki dil etkileşimini ortaya koymak için değerlendirmeye alınmıştır.

Toplumlar arası kültürel ilişkileri ve sonuçlarını değerlendirdiği sonuç bölümünde Tavkul, *kültürel etkileşim açısından ele aldığımızda Kafkasya halklarının arasında yayılma (difüzyon) ve kültürleşme süreçlerinin bu halkların ekonomik, sosyal ve kültürel hayatları üzerinde son derece etkili olduklarını, bu etkileşimin izlerinin en belirgin biçimde dillerine yansıdığı* görüşünü ileri sürer. Tavkul'a göre tarihte takas ekonomisinin süre geldiği Kafkasya bölgesinde bölge halkları uzak ya da yakın bölgelere giderek toprak işleme, hayvancılık, inşaat gibi işlerde birbirleriyle kültürel değişim içindedirler. Bu sayededir ki Kafkas dillerindeki maddi ve manevi unsurlarına ait kelimeler bu halklar arasında yayılıp benimsenmiştir (Tavkul 2009: 121).

Kültürleşme sürecinde birbirleriyle temas içinde olan bu farklı etnik grupların tek yönlü olarak etkilenmeleri ve dolayısıyla değişimleri söz konusu değildir. Her etnik grup ya da halk çevrelerindeki halkların sosyokültürel yapılarının değişmesinde ve şekillenmesinde etkili oldukları kabul edilmektedir. Tavkul Kafkasya halkları arasında yayılan kültürel özelliklerin her halkın kendi coğrafi çevresi ve sosyal yapısı içinde yeniden biçimlendirilerek ve kendi kültürel yapısına uyumunun sağlandığı iddiasını taşır: *Bu kültürleşme sonunda Kafkasya halkları arasında benzer sosyal ve kültürel yapılar oluşmuştur* (Tavkul 2009: 121).

Türk Dil Kurumu yayınlarından çıkan bu eserini kaleme alırken Tavkul, geniş bir bibliyografik kaynakçadan yararlanmıştır. Ancak esere getirilecek katkı sağlayıcı bir eleştiriyi de yine Prof. Dr. Hasan Eren'in Türk Dil Kurumunun süreli yayınlarından Belleten'de yayımlanmış olan *Anadolu'da Kafkasya Türkleri II* adlı makalesinden yararlanarak yapmak gerekir. Eren, alan üzerine yayımlanmış çalışmaları tek tek

değerlendirdikten sonra Ufuk Tavkul'un yine aynı süreli yayında yayımlanan *Başhüyük'ten Derlenen Karaçayca Sözler* adlı makalesi ile *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*'nü de zikreder. Eren, bu çalışmaları hazırlarken Tavkul'un, *Belleten*'in 1961 yılı sayısında yayımlanmış *Anadolu'da Kafkasya Türkleri* adlı makalesinden habersiz kaldığını da dile getirir (Eren 2006:164). Tavkul, *Kafkasya'da Kültürel Etkileşim* adlı bu eserini kaleme alırken yararlandığı bibliyografik kaynaklar arasında Prof. Dr. Hasan Eren'e ait bu iki makaleden de yararlanmamıştır.

Türk Dil Kurumu yayınları arasından çıkan eser, Kafkas dilleri ve etnik grupları ile Türk dilinin etkileşimini ortaya koyması açısından göz ardı edilmemesi gereken bir çalışmadır.

Kaynakça

- Bİ, Mahmut (2007), *Kafkas Tarihi C. I*, Selenge Yay., İstanbul.
- (ÇUREY) KESKİN, Ali (1989), *Sözcüklerin Dilinden Adıgheler*, Ufuk Matbaası
- ÇUREY Ali (2000), *Hatti/Hititlerin Kökeni ve Çerkesler*, Çivi Yazıları/Mjora Yay., İstanbul.
- EREN, Prof. Dr. Hasan (2006), "Anadolu'da Kafkasya Türkleri II", *TDAY Belleten*, 2004/I.
- KALAFAT, Dr. Yaşar (1999), *Kırım-Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Yay., Ankara.